

De Vlaamse kudde schapen van Ludo Van Alphen grazen tot in oktober op de heide.

Gezondheidszorg bij schapen en melkgeiten

In mei en juni vond in het kader van een ADLO-project in elke Vlaamse provincie een demonamiddag 'Geïntegreerde aanpak van de gezondheidszorg bij schapen en melkgeiten' plaats. Wij trokken naar Kalmthout en zagen hoe de schapen van schapenhouder Ludo Van Alphen het naar hun zin hebben op de plaatselijke heide. – JAN VAN BAVEL –

André Calus, voorzitter van de vzw Vlaamse Schapenhouderij (vsh), situeerde in zijn verwelkoming het project dat van 1 juli 2009 tot eind augustus 2011 liep en werd uitgevoerd door de partners vsh, Dierengezondheidszorg Vlaanderen (dgz), Katholieke Hogeschool Kempen (kHK) en het Proefcentrum voor de Biologische Teelt (pcBT), dat intussen is opgegaan in inagro. Het project focuste op de gezondheidsproblemen van schapen die worden gehouden voor vleesproductie en melkgeiten (zowel gangbare als biologische houderij). Doel was vooral de worm-, leverbot- en coccidioseproblematiek bij schapen met buitenbeloop in de kijker zetten. Beide parasitaire aandoeningen kunnen immers grote diergezondheids- en dierenwelzijnsproblemen én economische verliezen veroorzaken. Verder wou het project ook Nederlandse ervaringen van het Louis Bolkinstituut rond de gei-

tenhouderij naar de Vlaamse geitenhouders overbrengen.

Parasitaire darminfecties

Guido Bertels, dierenarts bij dgz-Vlaanderen, gaf een bondig overzicht van worm-, coccidiose- en leverbotbesmetting op Vlaamse schapenbedrijven. "Wormen vormen een groter probleem bij schapen dan bij runderen. Dit komt door een aantal factoren. Zo is het weideseizoen bij schapen behoorlijk langer dan bij runderen, soms zelfs het jaar rond, wat ideaal is voor een ononderbroken cyclus van wormen. Daarnaast grazen ooien en lammeren vaak samen op de weide. Die combinatie vormt een 'kweekvijver' voor wormen. Nog een element is dat mestkeutels van schapen klein zijn en makkelijk uit elkaar vallen als het erop regent, waardoor de wormeitjes sneller vrijkomen en de weidebesmetting snel kan stijgen. Verder neemt

de wormuitscheiding van ooien toe bij het aflammeren en volgen de wormsoorten (en mogelijke besmettingen) elkaar op in het seizoen: nematodirus in het voorjaar, haemonchus in volle zomer, teladorsagia aan het eind van de zomer en trichostrongylus in de herfst en de winter." De 2 belangrijkste ziekteverwekkende coccidiosesoorten bij schapen zijn *Eimeria ovinoidalis* en *Eimeria crandallii* (poolkapje). "Een schaap kan immuun zijn voor deze 2 eimeria's, maar daarom niet voor andere eimeriaspecies. Elk lam zal in zijn leven coccidiose krijgen en moet immuniteit opbouwen. Dit lukt het best als de besmettingsdruk niet te hoog is. Bij de beoordeling van een mestonderzoek valt er weinig te leren uit de telling van de oöcysten: die kan makkelijk variëren van 200 tot 20.000 oöcysten per gram (opg) zonder dat je aan het lam iets ziet. Coccidiose is vooral een leeftijdsgebonden besmetting: het hoogtepunt ligt tussen 3 en 6 weken. Als de lammeren in die periode diarree hebben, vermageren en de mest niet te veel wormen bevat, hebben ze vrijwel zeker coccidiose. Na 12 weken verdwijnen de problemen." Bayer geeft schapenhouders al enkele jaren de mogelijkheid om gratis 5 à 10 lammeren te laten onderzoeken op coccidiose. Dit kan je regelen via je dierenarts. De besmettingsbron moet je in de eerste plaats zoeken bij oudere lammeren die al een besmetting hebben doorgemaakt en bezig zijn immuniteit op te bouwen.

"Door het gewicht van de lever ligt de schade die leverbot kan aanrichten bij schapen veel hoger dan bij runderen. De ziekte heeft een waterslakje als tussengastheer. De ontwikkeling in de slak duurt 2 à 3 maanden, zodat de ziekte altijd pas in het najaar een probleem wordt. De slak heeft behoefte aan een voldoende vochtige zomer om te kunnen overleven en zich te ontwikkelen, vaak in vochtige plekken in de wei, waar het water blijft staan. Het afsluiten van die plekken en het toedienen van kalkcyanamide helpt om de populatie in te dijken. Een besmet schaap zal vermageren, keeloedeem krijgen door eiwitverlies en uiteindelijk sterven. Een bloedtest geeft een goed beeld of de ziekte aanwezig is op je bedrijf. Een mestonderzoek is pas zinvol vanaf half december; het is ook nodig om meerdere dieren te onderzoeken. Schapenhouders kunnen op kosten van de firma Pfizer 10 ooien die vorig najaar op hun gronden geograasd hebben, via een bloedonderzoek laten testen op leverbot. Je dierenarts kan een bon aanvragen om dit onderzoek gratis te laten uitvoeren bij dgz."

Deze 'theorie' werd van april tot augustus 2010 toegepast tijdens een veldproef op 16 schapenbedrijven. Bij 10 lammeren werd er een meststaal genomen, dat werd onderzocht op wormen en coccidiose. Twee

weken later werd er bij die lammeren een tweede meststaal genomen, dat werd vergeleken met het eerste onderzoek om te kijken of er resistentie tegen de ontwormingsproducten was. Daarnaast werd er bij 10 ooien bloed genomen, om te zien of er op het bedrijf leverbot was in het vorige seizoen. Met de schapenhouder werd ook een vragenlijst overlopen over het beweidingssysteem, de ontwormingsmethode en de dosering van het ontwormingsproduct.

“Elke schapenhouder zal maatregelen tegen wormen moeten nemen, vooral bij de lammeren. Met de resistentieproblematiek in het achterhoofd worden beweidingmaatregelen belangrijk.” De veldproef leerde ook dat leverbot veel voorkomt in Vlaanderen en dat bloedonderzoek een makkelijke en snelle manier is om de ziekte op je bedrijf op te sporen. “Elk bedrijf ontwormt. Spenen is voor de meeste schapenhouders een geschikt moment. Ooien rond het lammeren ontwormen is nog onvoldoende ingeburgerd. De helft ontwormt met een vast interval. Opvallend is dat 5 van

8% wordt van geboorte tot de slacht in de stal opgefokt. De meerderheid van de schapenhouders (54,7%) ontwormt de lammeren op een vast moment (spenen, in de weide brengen, omweiden, ...). Dat is niet de beste keuze, want ze leidt tot wormresistentie. Eigenlijk moet je eerst meststalen nemen en dan beoordelen of het nodig is om te ontwormen. Het is ook best om 3 tot 5% van de lammeren die in de beste conditie verkeren, niet te ontwormen, omdat je daardoor de wormresistentie kan afremmen. De gevoelige wormen laat je dan in kleine mate overleven, zodat ze kunnen concurreren met de resistente wormen. Eventueel kan je dit klein percentage na 14 dagen toch nog ontwormen. Ooien kan je best ontwormen bij het aflammeren, indien mogelijk 1 of 2 weken daarvoor. De dosis bepaal je door de zwaarste 3 à 4 dieren in de groep te wegen en daarop de dosis voor heel de kudde af te stemmen. Het ontwormingsmiddel wordt bij 62% van de ondervraagden via de muil toegediend. Dat betekent ook dat

mectines”. Driessen gaf tot slot nog enkele praktijktips om coccidiose zowel curatief als preventief aan te pakken. Goed om te weten is dat binnenkort de brochure ‘Wormen, wormcontrole, ontwormen en wormresistentie’ verschijnt. Deze brochure kost 13 euro (10 euro + 3 euro verzendingskosten). Je kan ze bestellen bij Griet Dewaele via griet.dewaele@inagro.be.

Schapen hoeden op de Heide

Na de theorie nam schapenhouder *Ludo Van Alphen* ons mee naar de Kalmthoutse Heide, waar hij 660 Vlaamse kuddeschapen laat grazen. De heide behoort tot de vegetatiemappen waarbinnen oude schapenrassen kunnen grazen. “De graascompetitie bij Vlaamse kuddeschapen is zo groot, dat ze in versneld tempo de gras- en heidevegetatie weg eten. Spijtig genoeg is de heide voor drie vierde afgebrand, maar dit is een reden te meer om de schapen aan natuurbegrazing te laten doen, want door de overvloed aan verbrand materiaal groeit het buntgras spectaculair. Doordat de schapen dit gras kort houden en er nog heidezaad van de vorige jaren in de grond zit, ondervindt de nieuw kiemende heide minder concurrentie. Zo verjongt de heide op korte tijd. De schapen grazen hier tot in oktober; in totaal brengen ze 6 maanden op de heide door. De lammeren brengen we bij in de kudde zodat ze het graasgedrag kunnen aanleren. De aflammerperiode situeert zich rond februari-maart. Dat kan nog een beetje opschuiven, omdat we nu sommige lammeren iets te vroeg hebben moeten spenen. Voor het dekken kom ik met 1 ram per 100 ooien ruimschoots toe; op 3 weken tijd zijn die allemaal gedekt. Op een stuk van 2 à 4 ha passen we stootbegrazing toe.” Ludo zet 2 herders in die elkaar afwisselen. De afzet van de biologisch gehouden schapen verloopt via kleine detailhandels (bioslagers). Ondanks het feit dat er meer vraag dan aanbod in bioschapenvlees is, ligt de prijs op de ‘gewone markt’ zeker zo hoog als op de biomarkt, beweert hij.

Ludo startte in 1984 als beroepsschapenhouder, maar al in 1976 begon hij samen met herder Frank de Roover het kuddeschaap te fokken. Uit de toen nog schaarse authentieke populatie schapen bij de nog rondtrekkende herders fokten ze dit uitstervende ras terug. Ludo testte diverse rassen uit, zoals Bleu du Maine, Rouge de l’Ouest, Romanoffs en Texel. Die werden allemaal ‘gewogen en te licht bevonden’ binnen zijn systeem. Het probleem van leverbotbesmetting stelt zich niet meer op de heide. De Vlaamse kuddeschapen geven voor Ludo voldoende lammeren (tot 1,6) voor een extensieve kudde. Met dit nieuwe begrazingsproject is er weer een toekomst voor de kudde van Ludo en het purperen heidebestand. ■

Op de Kalmthoutse Heide laat schapenhouder Ludo Van Alphen 660 Vlaamse kuddeschapen grazen.

de 7 bedrijven die een strategische beweiding toepassen, een lage wormbesmetting hebben. De ontwormingsstrategie moet aangepast zijn aan de bedrijfsvoering en rekening houden met resistentie.”

Enquêtes en praktijk

Bij de start van het project werd een enquête gehouden om te kijken hoe er op het terrein wordt ontwormd en hoe er op kan worden ingespeeld. “De enquête werd opgesteld door het Praktijkcentrum Kleine Herkauwers en afgenomen tussen oktober 2009 en januari 2010”, legt KHK-docent *Bert Driessen* uit. “De meerderheid van de ondervraagden (65%) houdt schapen voor de slachtlamproductie. Daarna volgen stamboekfokkerij (19%) en landschapsbegrazing (16%). De meeste schapenhouders houden de lammeren op weiden, een groot deel volgt een combinatie ‘weidegang + opstallen’ en – verrassend –

je het dier best enkele uren voor het toedienen ervan laat vasten, omdat het middel dan veel beter wordt opgenomen. Ook na de toediening voeder je het dier best niet meteen. Na het ontwormen is het ideaal om de dieren na 1 à 2 dagen naar een andere weide te brengen. Andere manieren om wormen onder controle te houden, zijn de schapen in quarantaine plaatsen of opstallen, kalkcyanamide op de weide toedienen of omweiden. Ontworming is ook sterk afhankelijk van het management. Zo kan je beter over- dan onderdosereren, dieren die op je bedrijf komen in quarantaine plaatsen en ze ontwormen, tijdig weiden en regelmatig een mestonderzoek laten uitvoeren, omdat dit het gebruik van ontwormingsmiddelen enorm zal reduceren. Bij resistentie voor een product uit een bepaalde groep (bijvoorbeeld benzimidazoles), gebruik je best een product uit een andere groep: imidithiazoles of aver-